स्थानीय विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि वित्तीय परिचालन प्रवर्द्धन दिग्दर्शन, २०७९

नेपाल सरकार

सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

सिंहदरवार, काठमाडौंको लागि

INLOGOS

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठान (इन्लोगोस), वानेश्वर, काठमाण्डौ

असार, २०७९

प्रस्तुतिको क्रम

- परिच्छेद एक - परिचय (पृष्ठभूमि, उद्देश्य, विपद् जोखिमका लागि वित्तीय परिचालनको अवधारणा, आवश्यकता र औचित्य)
- परिच्छेद २- विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्वन्धी नीति, रणनीति र कार्ययोजनाहरु (नेपालको संविधान, विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (सन् २०१८-२०३०), विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र नियमावली २०७६, विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेण्डाई कार्ययोजना (सन् २०१५-२०३०) र विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (सन् २०१८-२०३०), प्रदेश तथा स्थानीय तहको विपद् न्यूनीकरण कार्य योजना, पन्ध्रौं योजनामा विपद जोखिम न्यूनीकरणका लागि वित्तीय व्यवस्थापन, कृषि विकास रणनीति, औद्योगिक नीति २०६७, विपद जोखिम सम्वन्धी वित्तीय परिचालन राष्ट्रिय रणनीति २०७८, दिगो विकास लक्ष्यको अवस्था र मार्गचित्र २०१६–२०३०)
- परिच्छेद ३- विपद जोखिमका लागि वित्तीय परिचालन सम्बन्धी अन्तरराष्ट्रिय अनुभव (भारतमा विपद् व्यवस्थापन र वित्तीय लगानी, पाकिस्तानमा विपद् जोखिम र यसको लागि वित्तीय परिचालन, बंगलादेशमा विपद् जोखिम र यसको लागि वित्तीय परिचालन, चिनमा विपद् जोखिम र यसको लागि वित्तीय परिचालन, अफ्रिकामा DRFIP ले नेतृत्व गरेको जोखिम वित्तीय परिचालन स्तम्भहरू, युरोपमा विपद जोखिम वित्तीय परिचालन कार्य, उत्थानशीलता वृद्धिमा लगानी प्रवर्द्धन - नेपाल जस्ता संकटासन्न देशलाई संयुक्त राष्ट्र संघको सुझाव, एसियाली विकास बैंकको सुझाव)
- परिच्छेद ४ - विपद् उत्थानशीलताका लागि निजी तथा सार्वजनिक लगानीको प्रवर्द्धन (स्थानीय तहमा विद्यमान विपद् उत्थानशीलताका लागि वित्तीय परिचालन, आवश्यक थप लगानीको आंकलन, आवश्यक थप लगानीका बिकल्पहरु, सम्भावित वित्तीय उपकरणहरु, वित्तीय परिचालनका सम्भावित रणनीतिहरु, उत्थानशील लगानी प्रवर्द्धन गर्न सम्भावित रणनीतिक क्रियाकलापहरु, विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सार्वजनिक लगानी वृद्धि, र विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी लगानी प्रवर्द्धन)
- परिच्छेद ५- स्थानीय तहमा विपद् उत्थानशीलता वित्तीय परिचालन बजेट निर्माण (वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समिति, विपद व्यवस्थापन कोष सम्बन्धी व्यवस्था, विपद् व्यवस्थापन सम्वन्धी कार्यक्रम निर्धारण तथा बजेट विनियोजन, विपद व्यवस्थापनमा अन्तर स्थानीय तह समन्वय, गैर सरकारी क्षेत्रको योजना तथा कार्यक्रम, विपद जोखिम कार्यक्रम वा आयोजना कार्यान्वयन प्रक्रिया, अनुगमन र मूल्याङ्कन)

परिचय

- भौगर्भिक अवस्थिति, बढ्दी भिरालो र कमलो जमीन, विकास निर्माणमा ठुला मेशीनरीको प्रयोग, मनसुनी बर्षा तथा अतिबृष्टी आदिले गर्दा हुने बाढी पैह्रो, नदि कटान, भूकम्प, हावाहुरी, आगलागी, चट्याङ, शीतलहर तथा लु जस्ता मौसमी घटना र अन्य विविध कारणले विपद्का घटनाहरु बारम्बार दोहोरिने गरेका
- मुलुकमा घट्ने विपदका घटनाबाट हुने मानवीय तथा आर्थिक सामाजिक क्षती न्यनीकरण गर्दै उत्थानशील र सचेत समाज निर्माण गर्न विपद पूर्व तथा विपद पश्चातका गतिविधिलाई सम्वोधन गर्ने उत्थानशील नीति, रणनीति, कानून र क्रियाकलापहरु र्यान्वियन गर्न वित्तीय तथा भौतिक स्रोत साधन जुटाउनु अनिवार्य भैसकेको,
- दिग्दर्शनको प्रमुख उद्देश्य स्थानीय तहलाई स्थानीय समुदायहरूको विपदको प्रभावलाई कम गर्न, गरिबी घटाउन र दिगो विकासलाई बढावा दिनको लागि विपद जोखिम रहेका स्थान र समुदायमा उपयुक्त समयमा लगानी बढाउन सहयोग गर्नु,
- नेपालमा वर्षेनी घट्ने प्राकृतिक तथा मानव सृजित प्रकोपको कारण विपदको सामना गर्न नेपाल सरकारले प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोष, केन्द्रीय विपद् व्यवस्थापन कोष, प्रदेश जिल्ला र स्थानीय तहमा विपद व्यवस्थापन कोष रहने व्यवस्था गर्नुका साथै नेपाल सरकार र बिश्व बैंक बीच मार्च २०२० मा हस्ताक्षर गरी पचास मिलियन डलरको विशेष कोष स्थापना तथा सञ्चालन गरिएको,
- विश्वका धेरै मुलुकले अभ्यस गरे झै हाम्रो मुलुकमा पनि तहगत सरकारले प्रयोग गर्ने गरी विपद् जोखिम वित्तीय परिचालनका उपकरणहरु प्रयोगमा ल्याउनु आवश्यक देखिएको,
- विपद जोखिम न्यनीकरणका लागि वित्तीय परिचालन गर्न (5 Is) को सिद्धान्त अनुसार विपद जोखिम क्षेत्रहरुको पहिचान (Identification), नीतिगत तथा वित्तीय उपकरणहरुको विकास (Instruments), लगानीको स्रोतको खोजी (Investment), र संस्थागत तत्परता (Institutions) लाई एकसाथ विकास गर्न सकिएमा यसलाई कार्यान्वयनमा (Implementation) लैजान सजिलो हुने ।

नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्वन्धी नीति, रणनीति र कार्ययोजना सम्वन्धी दस्तावेजहरू

- नेपालको संविधान
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (सन् २०१८-२०३०)
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र नियमावली २०७६
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेण्डाई कार्ययोजना (सन् २०१५-२०३०) र विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (सन् २०१८-२०३०)
- प्रदेश तथा स्थानीय तहको विपद् न्यूनीकरण कार्य योजनाहरु
- पन्ध्रौ योजना र प्रदेश आवधिक योजनाहरु
- कृषि विकास रणनीति
- औद्योगिक नीति २०६७
- विपद जोखिम सम्वन्धी वित्तीय परिचालन राष्ट्रिय रणनीति २०७८
- दिगो विकास लक्ष्यको अवस्था र मार्गचित्र (२०१६-२०३०)

नेपालका नीतिगत दस्तावेजहरुले नेपाल विपद् जोखिमको केन्द्रमा रहेको र यसबाट हुने धनजन र पूर्वाधारको क्षति कम गर्न सबै तहका सरकारले बिशेष तयारी गर्नुपर्ने उल्लेख गरेका छन् । विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न जोखिम सम्मुखता र संकटासन्नताको अवस्था देखि लिएर यसका सबै चरणहरु पूर्व तयारी, प्रतिकार्य, पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनाका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न आवश्यक लगानीको जोहो गर्नु पर्ने उल्लेख छ । लगानीका बर्तमान स्रोतहरुमा सरकारी कोष (प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोष, केन्द्रीय प्रादेशिक तथा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन कोष), बजेट बचत तथा रकमान्तर, निजी बचत, वैदेशिक सहयोग, कृषि तथा औद्योगिक बीमा क्षतिपूर्ति आदि रहेकाछन् ।यसबाहेक अब परिचालन गर्न सकिनेमा स्वदेशी तथा विदेशी ऋण, र सार्वभौम बीमा (बाढी तथा भूकम्प क्षती बिरुद्ध), सरकारी पूर्वाधार तथा आकस्मिक क्षती बीमा, आकस्मिक कार्य क्रेडिट आदि रहेको उल्लेख गरेका छन् ।

विपद जोखिमका लागि वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्तरराष्ट्रिय अनुभव

- भारतमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन र वित्तीय परिचालन
- पाकिस्तानमा विपद् जोखिम र यसको लागि वित्तीय परिचालन
- बंगलादेशमा विपद् जोखिम र यसको लागि वित्तीय परिचालन
- चिनमा विपद् जोखिम र यसको लागि वित्तीय परिचालन
- अफ्रिकामा DRFIP ले नेतृत्व गरेको जोखिम वित्तीय परिचालन स्तम्भहरू
- युरोपमा विपद जोखिम वित्तीय परिचालन कार्य
- उत्थानशीलता वृद्धिमा लगानी प्रवर्द्धन - नेपाल जस्ता संकटासन्न देशलाई संयुक्त राष्ट्र संघको सुझाव
- एसियाली बैंकको सुझाव
  - समष्टीमा विपद जोखिम न्यनीकरण वित्तीय परिचालनमा अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवलाई केलाउँदा विश्वका प्राय सबै देशमा प्रकोप तथा विपदका घटनाहरु हुने र समय समयमा हुने यस्ता घटनाबाट हुने धनजनको क्षती कम गर्न तथा मानिस एवं पूर्वाधार संरचनाको सुरक्षा गर्न हरेक देशले आ-आफ्नो परिस्थिति अनुसार विपद पर्वतयारी, प्रतिकार्य, पननिर्माण तथा पनर्स्थापनाका चरणहरुमा लगानी गर्ने गरेका छन् । यी कार्यमा आवश्यक लगानी जुटाउने नियमित बजेट विनियोजन र रकमान्तर, बिशेष कोषको व्यवस्था, कृषि तथा सम्पत्तिको आकस्मिक जोखिम बीमा, सार्वभौम आपत्कालीन व्यवस्थापन ऋण तथा सहयोग र अन्य विभिन्न उपकरणहरुको प्रयोग गर्ने गरेका छन् । विश्वबैंक र अन्य अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिष्ठानहरुले यस्तो विपदको चपेटामा पर्ने वा परेका देशहरुलाई विपद जोखिम वित्तीय परिचालनमा अध्ययन, अनुसन्धान र कोषको व्यवस्था तथा परिचालनमा प्राविधिक तथा वित्तीय सहयोग गर्ने गरेको देखिन्छ ।

विपद् उत्थानशीलता बृद्धिका लागि सार्वजनिक तथा निजी लगानीको प्रवर्द्धन - १

- **स्थानीय तहमा विद्यमान विपद् उत्थानशीलताका लागि वित्तीय परिचालन** (तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रतिकार्य योजनाको पूर्व तयारी, अग्रिम सूचना प्रणालीको विकास, खुला स्थानको पहिचान र संरक्षण, वित्तीय परिचालन औजारको पहिचान, सरकारी स्रोत बाहेकका सम्भावित स्रोतको पहिचान)
- **स्थानीय तहमा विपद जोखिम न्यूनीकरण गर्न आवश्यक थप लगानीको आंकलन**
- **स्थानीय तहमा विपद जोखिम न्यूनीकरण गर्न आवश्यक थप लगानीका बिकल्पहरु**
- **स्थानीय तहमा विपद जोखिम स्थानान्तरण गर्ने सम्भावित वित्तीय उपकरणहरु**
  - विपद् जोखिम व्यवस्थापन बजेट मार्फत जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेर,
  - विशेष कोष खडा गरेर,
  - योजना प्रकृयामा मूलप्रवाहीकरण गरेर,
  - सार्वजनिक सम्पत्तिको अभिलेख
  - सार्वजनिक सम्पत्तिको जोखिम बीमा गर्ने
  - निजी सम्पत्तिको विपद् जोखिम बीमा कार्यक्रम र यसमा स्थानीय तहको सहयोग
    - स्थानीय निवासीहरुका घर लगायतका संरचनाहरुको मूल्यांकनको व्यवस्था गरी निजी बीमामा सहयोग
    - नागरिकको आर्थिक स्थितिको आधारमा स्वास्थ्य बीमा प्रिमियमको निश्चित प्रतिशत स्थानीय तहले व्यहोरी दिने
    - विपद पिडितलाई सामाजिक सुरक्षा र बालबालिका तथा बढी जोखिममा रहेका महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, सिमान्तकृत तथा लोपोन्मुख समूदायलाई पोषण अनुदान

विपद् उत्थानशीलता वृद्धिका लागि सार्वजनिक तथा निजी लगानीको प्रवर्द्धन - २

- **विपद् जोखिम वित्त परिचालका सम्भावित रणनीतिहरु**
- **उत्थानशीलता वृद्धिमा लगानी प्रवर्द्धन** (संस्थागत तथा प्रशासनिक संरचनाको निर्माण, विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि बजेट विनियोजन, जोखिमको मूल्याङ्कन, पूर्वाधारहरुको संरक्षण तथा स्तरोन्नती गर्ने एवम् कम जोखिमपूर्ण बनाउने, विपद्को समयमा महत्वपूर्ण सेवाहरु सञ्चालन गर्ने, भवनहरुको नियमन एवम् भूमिको प्रयोग सम्वन्धी योजना, तालिम, शिक्षा एवम् सार्वजनिक सचेतना, वातावरण संरक्षण तथा पर्यावरणीय सुदृढीकरण, प्रभावकारी पूर्वतयारी, रोकथाम, पूर्व चेतावनी तथा प्रतिकार्य प्रणालीको विकास, पुनर्लाभ तथा पूननिर्माण)
- **उत्थानशील लगानी प्रवर्द्धन गर्न सम्भावित रणनीतिक क्रियाकलापहरु**
- **विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सार्वजनिक लगानी वृद्धि**
- **विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी लगानी प्रवर्द्धन**

स्थानीय तहमा विपद् उत्थानशीलता वित्त परिचालनमुखी बजेट निर्माण

- वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन विषयगत समिति
- विपद व्यवस्थापन कोष सम्बन्धी व्यवस्था
- विपद् व्यवस्थापन सम्वन्धी कार्यक्रम निर्धारण तथा बजेट विनियोजन
- विपद व्यवस्थापनमा अन्तर स्थानीय तह समन्वय
- गैर सरकारी क्षेत्रको योजना तथा कार्यक्रम
- विपद् जोखिम कार्यक्रम वा आयोजना कार्यान्वयन प्रक्रिया
- अनुगमन र मूल्याङ्कन

छलफल

inprotected.com